

Johan Lindgren och Magnus Wennerhag

Livet på jobbet

De flesta vuxna ägnar runt hälften av sin vakna tid under vardagarna åt att lönearbeta.¹ Fler utbildar sig visserligen längre, men höjda pensionsåldrar innebär samtidigt att vi arbetar allt högre upp i åren. Därmed upptar jobbet en mycket stor del av vårt liv.

Trots detta handlar det offentliga samtalet och den politiska debatten relativt lite om vad folk faktiskt gör på jobbet och hur de ser på sitt arbete. Vad som diskuteras, ofta på ett uppfordrande sätt, är *att* vi måste arbeta – för att kunna konsumera mer på vår fritid, för att få tillgång till olika former av välfärd och trygghet, för att kunna bli medborgare eller för att bidra till att stärka Sveriges internationella konkurrenskraft.

Från vänsterhåll ställs förvisso krav på att vi borde arbeta färre timmar, att det inte borde vara så stora skillnader i löner och arbetsvillkor mellan olika grupper av löntagare och att tillgången till trygghet och välfärd inte borde vara beroende av att vi har ett jobb. Men huruvida arbetet upplevs som en meningsfull syssla i

sig, kanske till och med som en källa till stolthet och glädje, och i vilken mån organiseringen av denna dominerande livsaktivitet anses vara rättvis, är frågor som sällan får en central plats på den politiska dagordningen i vår tid. Och trots att de flesta tvärsöver det politiska spektrumet oroar sig för demokratins alltmer pressade situation i världen, tycks inte många bekymras över medborgarnas minimala demokratiska inflytande över sina aktiviteter under de åtta timmar de lönearbetar. Och få är de som i dag argumenterar offensivt för att stärka lönearbetarnas kollektiva makt över arbetslivets villkor.

I motsats till denna tidsanda handlar detta nummer av *Fronesis* om vad som händer på jobbet och hur vi upplever det. Det handlar om den del av livet som levs i arbetslivet: om vilket värde det dagliga arbetet har för den som jobbar, om vad rättvisa och demokrati innebär på jobbet och om hur kollektiv organisering på arbetsplatsen kan öka både meningsfullheten och rättvisan i lönearbetet. Vi hoppas att på detta sätt ge ny näring åt de tynande diskussionerna om mening, rättvisa, demokrati och makt i en för det stora flertalet dominerande livsaktivitet.

Dagens debatt om mening, rättvisa och inflytande i arbetslivet

Frågor om arbetets mening och rättvisa villkor har länge varit centrala för såväl fackföreningsrörelsen som den politiska vänstern i bred bemärkelse, och tidvis har de präglat även den allmänna debatten och politiken. Vi behöver inte gå alltför många årtionden tillbaka för att hitta en levande debatt kring frågor om arbetets meningsfullhet, rättvisa arbetsförhållanden och arbetsplatsinflytande. Under 1970-talet ledde LO:s Meidner-rapport till diskussioner om hur löntagarnas makt i arbetslivet skulle kunna stärkas, på 1980-talet drev Metall och senare LO ett reformprogram om »det goda arbetet« och på 1990-talet

bidrog LO:s rättviseutredning och LO-idédebatt till både ett ökat gräsrotsengagemang och en offentlig debatt om rättvise- och maktfrågor inom arbetslivet.²

I svenska vänster- och kulturdebatter under senare årtionden har det samtidigt funnits ett starkt intresse för andra frågor som har med arbetslivet att göra. Ett spår i debatten under de senaste femton åren har handlat om vilka effekter lönearbetet och dess förändringar har på livet utanför arbetsplatsen – till exempel ökad ojämlikhet och ohälsa eller betydelsen av klass för individens allmänna livschanser eller röstningsbeteenden.³ Ett annat spår har handlat om hur en globaliserad och internetbaserad ekonomi har lett till en expansion för nya informella och otrygga former av arbete, exempelvis gigarbeten, eller till påfrestningar på den svenska arbetsmarknadsmodellen.⁴ Andra debatter har rört hur nya former av styrning och övervakning inom privata och offentliga verksamheter har påverkat arbetets villkor och medfört ökad kontroll över arbetslösa och sjukskrivna.⁵ Ännu ett spår har varit krav på arbetstidsförkortning och alternativ till lönearbetet i form av exempelvis medborgarlön. I vänstersammanhang har sådana diskussioner inte sällan utgått från en radikal arbetskritik där lönearbetet betraktas som meningslöst, disciplinerande och auktoritärt, något som ibland knutits till visionära idéer om ett framtida arbetsfritt och automatiserat samhälle.⁶ En del av dessa arbetsrelaterade frågor har också uppmärksammats i tidigare nummer av *Fronesis*.⁷

Däremot har man sällan diskuterat på vilka sätt det reellt existerande arbetet kan vara en källa till mening och erkännande eller kan ses som uttryck för grundläggande mänskliga behov och förmågor. Inte heller frågor om vad rättvisa kan betyda på arbetsplatsen har dryftats särskilt ofta. Den egentligen ständigt relevanta frågan om arbetsplatsdemokrati och löntagarägda företag har hållit till i de debattens utkanter där den befunnit

sig sedan löntagarfondsprojektet slutligen begravdes i början av 1990-talet.⁸

Det finns förstås några undantag. Ett exempel är diskussionen om det meritokratiska idealets allt större betydelse för människors status i både samhälle och arbetsliv, där det framhållits att vår tids fokus på formella och utbildningsbaserade meriter har medfört att frågor om arbetets faktiska innehåll och samhällseliga värde hamnat i skymundan och att de med arbetaryrken kommit att betraktas som misslyckade i den ständiga jakten på status och meriter.⁹ Ett annat exempel är de diskussioner under och efter covidpandemin som aktualiserade frågor om utsatta yrkesgruppers arbetsvillkor och distansarbetets för- och nackdelar.¹⁰ Det bör också nämnas att frågor om arbetets mening och värde behandlas i några nyutkomna böcker av utredare inom fackföreningsrörelsen och forskare inom akademien samt att den här sortens frågor återkommande diskuteras i fackförningspressen.¹¹

Med tanke på sådana pyrande debatter och vårt allmänna intresse för vad folk faktiskt gör på jobbet vill vi med detta nummer av *Fronesis* introducera några nyare samhällsteoretiska och filosofiska perspektiv på arbetets värde och arbetslivsdemokrati, göra några empiriska nedslag i det samtida svenska arbetslivet och återaktualisera en nordisk arbetslivsforskning vars analyser av lönearbetarnas kollektiva makt än i dag är högst relevanta.

Idéhistoriska källor till vänsterns kritik av arbetsförhållanden

Inom den breda vänstern har synen på arbetet – i synnerhet kroppsarbetet eller det manuella arbetet – historiskt sett varit ambivalent. Å ena sidan har arbetet setts som en samhällseligt nödvändig aktivitet som borde få större erkännande – genom minskade skillnader mellan olika yrkens arbetsvillkor och löner eller genom förändring av de sociala normer som gör att vissa

sysslor nedvärderas medan andra tillmäts hög status. Å andra sidan har man ansett att det manuella arbetet borde avskaffas eller begränsas till ett minimum – med hänvisning till dess fysiskt eller psykosocialt nedbrytande effekter, dess meningslöshet eller dess sammanflätning med olika samhällshierarkier. Ibland har dessa skilda synsätt sammanfallit med olika ideologiska inriktningar. Andra gånger har synsätten överbryggat dem eller samexisterat inom ett och samma teoribygge.

För den tidiga fackförenings- och arbetarrörelse som växte fram i Europa under 1800-talets förra hälft handlade kampen i mångt och mycket om att vinna erkännande för dem som livnärde sig på manuellt arbete – som en social grupp med legitima ekonomiska och politiska intressen, med rätt till inflytande både på arbetsplatsen och i politiken. Men det handlade också om en strävan efter att »handens arbete« skulle tillerkännas likvärdig status som »tankens arbete«. Utifrån sådana synsätt ställdes krav på både rättvisa löner och rättvisa arbetsvillkor.

Även den socialistiska arbetarrörelsens intellektuella från 1800-talets mitt och framåt ville uppvärdera det manuella arbetet. För Karl Marx var arbetet både den huvudsakliga källan till samhälleligt välstånd och den aktivitet som gör oss till människor.¹² Inom de delar av arbetarrörelsen som var starkt påverkade av marxistiskt tankegods, i synnerhet den socialdemokratiska och den kommunistiska, kom detta synsätt att bli centralt.

Samtidigt menade Marx att lönearbetet och den industriella arbetsdelningen hade tömt denna centrala mänskliga aktivitet på dess mening (och lett till *alienation*), och han formulerade stundom utopiska tankar om hur arbetet skulle kunna organiseras om arbetskraften inte längre såldes som en vara.¹³ Kritik av hur industrialiseringen medfört förlust av viktiga egenskaper hos arbetet återfanns även hos gillesocialistiska tänkare som William Morris och G. D. H. Cole.¹⁴ Också sådant påverkade delar av

den socialdemokratiska arbetarrörelsen, särskilt i Storbritannien och i viss mån i Sverige genom Ernst Wigforss gillesocialistiskt färgade synsätt.¹⁵

Men inom den socialistiska idétraditionen fanns även de som formulerade en mer radikal arbetskritik utifrån både anarkistiskt och marxistiskt tänkande. Två tydliga exempel, från tiden kring förra sekelskiftet respektive tiden efter 1968, är Paul Lafargue och André Gorz.¹⁶ Ur ett sådant perspektiv sågs lönearbetet främst som en form av disciplinering som var oförenlig med människans möjligheter att förverkliga sig själv. Inte sällan såg arbetskritikerna ny teknologi och ökad produktivitet som vägen till ett framtida arbetsfritt och automatiserat samhälle, där vi i stället för att arbeta kunde ägna oss åt förverkliga både gemensamma och individuella projekt.

Att dessa två uppfattningar om arbetet inte har varit de enda tydliggörs i den text som följer direkt efter denna inledning. Det rör sig om en idéhistorisk exposé av den tyske socialfilosofen Axel Honneth över tre olika tankeströmningar som sedan sent 1700-tal kommit att påverka synen på arbetets mening och organisering inom olika rörelser, ideologier och samhällsteorier. De tre strömningar han tar upp är de som kretsar kring begreppen alienation, autonomi och demokrati. Därmed ger han också en bakgrund till numrets senare diskussioner, som kretsar kring dessa olika begrepp.

Honneth företräder den kritiska teori som förknippas med Frankfurtskolan och var länge föreståndare för Institutet för socialforskning i Frankfurt am Main. Denna forskningsinstitution bildades redan 1923 med en tydligt marxistisk inriktning, men kom med tiden att förknippas med marxistiskt inspirerade filosofer som inte hade mycket att säga om arbetets betydelse i samhället, exempelvis Max Horkheimer och Theodor W. Adorno. Arbeta diskuteras visserligen av den ledande företrädaren för kritisk teori

under 1970- och 1980-talen, filosofen Jürgen Habermas. Men hos honom förstås arbete snarast som ett instrumentellt handlande, inriktat på att bearbeta naturen, till skillnad från det strategiska eller det kommunikativa handlandet, som båda inbegriper olika former av språklig interaktion med andra människor. I tidigare verk har Honneth kritiserat denna syn på arbete hos Habermas, bland annat för att den inte gör oss uppmärksamma på de viktiga frågor om självkänsla, erkännande och upplevelse av alienation som oundvikligen präglar människans erfarenheter av arbetslivet.¹⁷ Sådana tankar vidareutvecklar han i sitt senaste större verk, 2023 års *Der arbeitende Souverän*, varifrån vi hämtat vårt utdrag.¹⁸

Arbetets mening, värde och villkor

Att vissa typer av arbeten eller arbetsuppgifter nedvärderas och ringaktas, medan andra upphöjs eller till och med ses som ärofulla, är något som föregår lönearbetet, det friare yrkesvalet och den moderna arbetsmarknaden. Filosofen Michael Walzer framhåller att de flesta sociala system har brottats med frågan om vilka som ska utföra det hårda, nedbrytande eller farliga arbete som krävs för att samhället ska fungera. Ofta har lotten fallit på dem som står längst ner på samhällets statusstege, eller utanför den, vilket förstärkt idéer om att både arbetsuppgifterna och de som utför dem är ovärdiga, okvalificerade och smutsiga.¹⁹ Som vi nämnde tidigare var det bland annat detta misskännande av arbetets värde som arbetarrörelsen motsatte sig genom att ställa krav på socialt, ekonomiskt och politiskt erkännande av arbetarnas bidrag till samhällsgemenskapen. I och med demokratisering, arbetsmarknadsreglering, den omfördelade välfärdsstaten och utbildningens expansion verkade det som om detta till stora delar höll på att infrias. Det fanns en stark tilltro till att de jämlikhetsskapande moderniseringsprocesserna skulle minska betydelsen av statusskillnader mellan yrken, möjliggöra ökad

social rörlighet och leda till yrkesval som styrdes av individernas önskemål och fallenheter, inte av förlegade föreställningar om att en viss bakgrund gjorde en mer lämpad för vissa yrken än för andra.

Sedan flera årtionden tillbaka präglas många samhällen i stället av en välfärdsstat på reträtt, försämrad trygghet på arbetsmarknaden och en ökande ojämlikhet. Frågan om arbetets erkännande har därmed fått förnyad aktualitet. Det faktum att arbetare i större utsträckning än förr röstar på högerradikala partier, och inte längre främst socialistiskt, har exempelvis förklarats med att högerpopulistiska politiker varit skickligare på att exploatera en känsla av att samhället har glömt bort de arbetare som tidigare var avgörande för att höja det allmänna välbefinnandet.²⁰ Inte sällan handlar det om arbetare som bor långt bort från storstäderna, som aldrig genomgått högskoleutbildning och som arbetar inom sektorer där global konkurrens och ökade vinstkrav lett till ett högt rationaliseringstryck.

Liknande saker har kommit att diskuteras i anslutning till frågan om det meritokratiska idealets allt starkare ställning i vårt samhälle. I och med utbildningens expansion har vi fått fler yrken som är knutna till mätbara meriter. Somliga har sett detta som ett tecken på att arbetslivet blivit mer rättvist utifrån en tanke om att utbildningsvalen är öppna för alla. Andra har tvärtom menat att det ökade fokuset på formella meriter gör att samhällsviktiga arbetaryrken inte längre får det erkännande de förtjänar, varken status- eller lönemässigt, och att meritokratin inte är något annat än ett svår- eller ouppnåeligt ideal, då de med lägre klassposition och deras barn fortfarande har betydligt mindre chans till högre utbildning och prestigefyllda yrken.²¹

I anslutning till några av dessa debatter innehåller detta nummer av *Fronesis* fyra texter om dagens arbetsliv i Sverige. Två av dem kretsar kring frågor om arbetets mening och värde när

det gäller arbetaryrken, medan de övriga två har större fokus på tjänstemannayrken.

Sociologen Ella Petrini skriver om den mening skogsarbetare tillskriver sitt arbete i naturen. Bakgrunden är dels skogens viktiga roll för att motverka global uppvärmning – genom att binda koldioxid och genom att erbjuda mer klimatvänliga produkter – dels skogsindustrins ökade krav på avkastning genom högre avverkningstakt, ökad mekanisering och högre arbetstempo. Petrini visar hur arbetet i skogen både förutsätter och främjar en erfarenhetsbaserad och lokalt förankrad miljömedvetenhet, fjärran från stereotyper om glesbygdens arbetare som klimatpolitiskt ointresserade. Hon ger också en inblick i hur GS-facket ser klimatfrågan som en strategisk möjlighet att värna om såväl klimat som arbetstillfällen och verka för bättre arbetsvillkor.

Genusvetaren och arbetslivshistorikern Kristin Linderoth diskuterar vilken betydelse krav på erkännande hade under kommunalarbetarstrejken 2003, då offentliganställda arbetare inom en rad lågbetalda yrken – exempelvis undersköterskor, barnskötare och vårdbiträden – under en dryg månad strejkade för löneökningar och höjning av lägstalöner. I sin text, som bygger på intervjuer med fackligt aktiva välfärdsarbetare, visar hon hur strejken inte enbart handlade om högre löner, utan också om erkännande för ett krävande men meningsfullt arbete som ofta undervärderas trots att det utgör en grundbult i välfärdssamhället.

Sociologen Ylva Ulfsson Eriksson anlägger ett vidare perspektiv på yrkesstatus. Hennes text handlar om hur människors i allmänhet rangordnar olika yrkens status och hur svenskarnas syn på olika yrkens status har förändrats under de senaste årtiondena. Frågan är vad förändringarna beror på och i vilken utsträckning vår värdering av andras arbete påverkas av politiska

eller sociala förändringsprocesser. Som ett illustrerande fall diskuteras hur läraryrkets status har förändrats över tid, vilket är särskilt intressant med tanke på att både politiker och fack ofta anfört höjd status som ett motiv för utbildningspolitiska reformer och höjda lärarlöner.

Journalisten Alexander Armiento, chefredaktör för fackförbundet ST:s tidning *Publikt*, diskuterar det allt vanligare distansarbetet inom olika tjänstemannayrken. Efter att ha varit en nödvändighet under covidpandemin har det därefter fortsatt att vara ett efterfrågat sätt att arbeta. Hur omfattande hemarbetet ska vara har på många arbetsplatser blivit en konfliktfråga. Armiento belyser möjligheter och utmaningar som arbetet i hemmiljö innebär för tjänstemännen. Han diskuterar också vilken roll arbetsgivares besparingar på lokalkostnader spelar i konflikterna om distansarbetets vara eller icke-vara.

Rättvisa i arbetet

Sedan 1970-talet har den politiska filosofin präglats av intensiva diskussioner om vad ett rättvist samhälle innebär. Filosofen John Rawls utkom 1971 med sin bok *En teori om rättvisa*, som i praktiken argumenterade för en liberaldemokratisk stat med omfattande politiska och sociala rättigheter, och sedan dess har en rad olika filosofiska inriktningar inom rättvisediskussionen utkristalliserats. I debatten har det funnits en spänning mellan den politiska liberalism som Rawls, Ronald Dworkin och liknande filosofer har argumenterat för och den heterogena filosofiska riktning som benämnts kommunitarism, dit bland andra ovannämnde Walzer ibland räknas tillsammans med namn som Charles Taylor och Michael Sandel. Även om denna politisk-filosofiska diskussion med tiden har kommit att beröra en stor mängd olika rättvisefrågor, har den dock i ganska liten utsträckning befattat sig med frågan om vad rättvisa på arbetsplatsen skulle kunna innebära.²²

En viktig ny röst som diskuterar just detta är den amerikanska politiska filosofen Elizabeth S. Anderson, som sedan sent 2010-tal gett ut två böcker som handlar om bristen på demokrati i arbetslivet och arbetsetikens förändringar i vår tid.²³ Anderson var en gång i tiden Rawls doktorand, men hon har även andra inspirationskällor, såsom socialliberalen John Stuart Mill, den filosofiska pragmatismens förgrundsfigur John Dewey och feministisk filosofi. I detta nummer av *Fronesis* publicerar vi en text som knyter an till hennes bok om demokrati i arbetslivet från 2017, *Private Government*. I texten utgår Anderson från den breda filosofiska strömning som kallas republikanism (och som inte har något med dagens republikanska parti i USA att göra). Hon diskuterar det absurda faktum att vi inom ramen för statsskick som i övrigt säger sig vara fullt demokratiska tillåter auktoritära styrelseformer över det lönearbete som upptar en så stor del av de flestas dagliga liv.

En mer empirisk tillämpning av filosofiska idéer om rättvisa står den franske sociologen François Dubet för. Hans text bygger på en undersökning av vilka former av rättvisa och orättvisa på jobbet som uppmärksammas av lönearbetare i Frankrike inom en rad olika yrken. Den övergripande rättvisesyn som framträder handlar främst om jämlikhet, merit och autonomi. Dubet är influerad av Walzers filosofi, som utgår från att rättvisa kan ha olika betydelser inom olika samhällssfärer och därmed inte kan reduceras till en för samhället övergripande rättvisepincip. Han är också påverkad av de franska sociologerna Luc Boltanski och Laurent Thevenot, som – även de med inspiration av Walzers teorier – gjort empiriska undersökningar av olika värdeordningars betydelse inom olika samhällssektorer.²⁴ Precis som hos inspirationskällorna framträder i Dubets text olika uppfattningar om rättvisa i arbetet som står i ett komplext och ibland motsägelsefullt förhållande till varandra.

Avsnittet inleds av statsvetaren Per-Anders Svärd, som lyfter fram Andersons och Dubets teoretiska och politiska relevans och placerar dem i ett bredare historiskt och politisk-filosofiskt sammanhang.

Arbetarnas kollektiva organisering och makt

Hur det går till när upplevda orättvisor och krav på erkännande omsätts i handling som syftar till motstånd eller förändring – på arbetsplatsen och i samhället – diskuteras mer utförligt i numrets sista avsnitt. Här lyfter vi fram en norsk och en svensk sociolog vilkas teorier från och med 1960- respektive 1970-talet länge präglade nordisk arbetslivsforskning: Sverre Lysgaard och Walter Korpi.

De två texter vi publicerar av dessa forskare utgår båda från empirisk forskning som genomförts med arbetare. Lysgaard undersöker arbetsplatsnivån, och den sociala dynamiken mellan anställda och deras förhållande till företagets ledning, medan Korpi undersöker arbetsmarknaden och fackets relationer till politiken och staten. Båda har ett tydligt konfliktperspektiv.

Det som står i fokus för Lysgaard är arbetarkollektivets spontana organisering, som utmärks av både motstånd och alternativa sätt att lösa de problem som uppstår i arbetsprocessen, alltså hur de arbetande skapar sig en relativ autonomi i förhållande till företagsledningens påbud och styrning och rent praktiskt skapar de former av stöd och solidaritet som detta kräver. I medelpunkten för Korpis analys står i stället de maktresurser som fackföreningar använder för att stärka löntagarkollektivets makt och intressen, främst utanför arbetsplatsen, i ett samhälle präglat av den traditionella nordiska arbetsmarknadsmodellen. Dessa maktresurser används både gentemot motparten på arbetsmarknaden, det vill säga arbetsgivarna, och för att stärka inflytandet över staten, i synnerhet genom starka band till partier med an-

språk på att representera löntagarna. Inte minst strejken och en stark facklig organisering och sammanhållning inom löntagar-kollektivet ses av Korpi som viktiga maktresurser.

Dessa texter skrevs i en annan tid, då arbetsmarknadsrelationerna och statens agerande såg annorlunda ut i både Sverige och Norge. Men båda teorierna pekar ut viktiga sociala dynamiker som fortfarande är relevanta för att förstå arbetarkollektivets och fackföreningarnas motstånd och motmakt på både arbetsplatsnivå och samhällsnivå.

Avsnittet inleds av sociologen Johan Alfvén, som förtydligar Lysgaards och Korpis teorier och lyfter fram hur de kan användas för att förstå maktförhållandena på arbetsplatser, på arbetsmarknaden och i politiken i dag.

Arbetslivet och demokratins utmaningar

Inledningsvis tecknade vi en bild av en tynande samhällsdebatt om arbetets meningsfullhet, rättvisa arbetsförhållanden, arbetsplatsinflytande och löntagarnas kollektiva makt. En del skulle säkert förklara detta med att vi i dag lever i en tid då lönearbetarnas och fackföreningarnas landvinningar, i form av rättigheter och inflytande, har pressats tillbaka av ett alltmer globaliserat kapital som under de senaste fyrtio åren stärkt sin ställning i såväl demokratier som diktaturer. En sådan förklaring är naturligtvis i stora drag rättvisande, men under samma period har det också funnits viktiga idéimpulser kring hur det arbetsliv som utgör en så dominerande syssla för flertalet kan bli mer meningsfullt, rättvist och demokratiskt. Med detta nummer av *Fronesis* hoppas vi att bidra till en stärkt debatt om dessa frågor.

Vi ser i dag hur demokratiska institutioner och värden inte bara ansågs av högerpopulister, utan alltmer också av personer och grupper inom de etablerade ekonomiska eliterna. Det betyder att både statens praktiska maktutövning och den offentliga sfären

påverkas av idéer hos företagsledare som formats inom mäktiga privatekonomiska organisationer där ledningens ord är lag, där utrymmet för åsiktsskillnader är minimalt och där illojalitet bestraffas – alltså organisationer som inte kan betraktas som demokratiska. För att motverka denna tilltagande ringaktning för de breda folklagens behov, förmågor och rättigheter är det viktigt att söka svar på var någonstans alternativ, motmakter och motstånd kan formas. Liksom föreningslivet ofta lyfts fram som en skola i demokrati, skulle ett mer rättvist, meningsfullt och demokratiskt arbetsliv kunna främja både demokratiskt deltagande i stort och folkflertalets stöd för demokratins kärnvärden. Det vi gör på jobbet formar oss inte bara som människor, utan också som medborgare.

Noter

1. Även om fyrtio timmar är normen för arbetsveckan i Sverige, är det genomsnittliga antalet faktiskt arbetade timmar per vecka bland den arbetande delen av befolkningen något lägre, trettioen. Det beror dels på det relativt utbredda deltidssarbetandet, dels på olika former av lagstadgad rätt till ledighet (i synnerhet semester och föräldraledighet, men även sjukdom). Se Fredrik Söderqvist och Kerstin Mikaelsson, *Arbetstider i Sverige*, appendix till LO:s arbetstidsutredning i Sverige 2025.
2. Rudolf Meidner, Anna Hedborg och Gunnar Fond, *Löntagarfonder* (1975); Metall, *Det goda arbetet. Huvudrapport från programkommittén om industriarbetets värde och villkor antaget av Svenska metallindustriarbetareförbundets kongress 1–7 september 1985* (1985); LO, *Det utvecklande arbetet. En rapport till LO-kongressen 1991* (1990); LO, *Rättvisa. Rättviseutredningens rapport till LO:s 23:e ordinarie kongress 7–12 september 1996* (1995); Magnus Wennerhag, »Rättviseutredningen och tanken om en idédebatt underifrån«, i Hanna Finmo och Magnus Wennerhag (red.), *Från smedja till sambandscentral. Var finns plats för idédebatt?* (2008).
3. Se exempelvis Richard G. Wilkinson och Kate Pickett, *Jämlikhetsanden. Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen* (2010 [2009]); Daniel Suhonen, Göran Therborn och Jesper Weithz (red.), *Klass i Sverige. Ojämlikheten, makten och politiken i det 21:a århundradet* (2021).
4. Se exempelvis Elinor Torp, *Döden på jobbet. En berättelse om det nya arbetslivet* (2013); Guy Standing, *Prekariatet: Den nya farliga klassen* (2013 [2011]); Anders Teglund, *Cykelbudet* (2021); Julia Lindblom, *Amazon: Bakom framgången* (2021); Johan Alphonsson, *Det otrygga arbetslivet i Sverige* (2022); German Bender, *Frontalkrock. Teslastrejken och kampen om framtiden* (2025).
5. Se exempelvis Jonna Bornemark, *Det omätbaras renässans* (2018); Lisa Björk och Stefan Tengblad (red.), *Tillförlitlig styrning och organisering av välfärden* (2023); Daniel Bodén, *Från vällingklocka till minutjakt. Övervakning och styrning av arbetet från dagsverken till gigekonomi* (2023); Niklas Altermark, *Avslagsmaskinen. Byråkrati och avhumanisering i svensk sjukförsäkring* (2020).
6. Se exempelvis Roland Paulsen, *Arbetsambället. Hur arbetet överlevde teknologin* (2010); Kristian Borg (red.), *After work. Farväl till arbetslinjen* (2013); Aaron Bastani, *Helautomatisk lyxkommunism* (2019).

7. Exempelvis introducerade »Kapitalism« (nr 6–7) och »Arbete« (nr 9–10) nyare marxistiska teorier om arbete utifrån frågor om globalisering, reproduktivt arbete, motstånd och nya värdeskapande aktiviteter utanför den traditionella arbetsplatsen. »Marx ekonomikritik« (nr 28) lyfte fram samtida Marxinspirerade teorier om värde och arbete. »Klass« (nr 40–41) fokuserade yrkesklass, medan »Borgerlighet« (nr 24), »Byråkrati« (nr 62–63) och »Eliter« (nr 80–81) uppmärksammade tjänstemannayrkenas förändrade villkor, bland annat med tanke på nya offentliga styrningssystem (NPM). »Hemmet och bostaden« (nr 42–43) och »Familjen« (nr 50–51) diskuterade förhållandet mellan arbete, familjeliv och fritid och reproduktionens roll för arbetet. »Demokratisk ekonomi« (nr 1) uppmärksammade några äldre perspektiv på frågor om arbetsplatsdemokrati (till exempel gillesocialism), »Solidaritet« (nr 58–59) den samhälleliga arbetsdelningens betydelse för olika former av solidaritet, »Algoritmer« (nr 64–65) arbetslivets datorisering, »Erkännande« (nr 74–75) arbetets förhållande till erkännandebegreppet och »Yttrandefrihet« (nr 78–79) kritikerätt på arbetsplatsen.

8. Se dock Bo Rothstein (red.), *Tillsammans: En fungerande ekonomisk demokrati* (2012); Bo Rothstein, *Grundbulten. Tillit och visionen om en liberal socialism* (2023); Patrik Witkowsky, *Vi kan styra oss själva. En bok om ekonomisk demokrati* (2024).

9. Petter Larsson, *Riggat: Hur tron på meritokratin minskar chansen till en klassresa* (2023).

10. Se exempelvis LO, *Vi som inte jobbade hemma. Hur covid-19-pandemin påverkat arbetsmarknad och villkoren i arbetet för kvinnor och män i arbetaryrken* (2021); Elvira Liljeröd och Mats Wingborg, *Distansarbetet efter corona. Tolv förslag för ett bättre arbetsliv* (2022).

11. Se exempelvis David Eklind Kloo, *Arbetets mening. Vad vi gör på jobbet och vad jobbet gör med oss* (2020); Niklas Blomqvist, *Arbetets värde* (2024); Lena Sohl, *Tvätten. En bok om kvinnor och klass* (2025).

12. Se exempelvis Karl Marx, »Ur de ekonomisk-filosofiska manuskripten« [1844], i Sven-Eric Liedman (red.), *Människans frigörelse* (1995), *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*, första boken, *Kapitalets produktionsprocess* (2018 [1867]), *Kritik av Gothaprogrammet* (2025 [1875]).

13. Karl Marx, »Ur de ekonomisk-filosofiska manuskripten« [1844].

14. Se exempelvis William Morris, »Om den dekorativa konstens ur-

sprung« [1886], i *Fronesis* nr 2 (1999); G. D. H. Cole, »Gillettankens uppkomst« [1920], i *Fronesis* nr 1 (1998).

15. Gunnar Hansson, »Wigforss och industriell demokrati«, i *Fronesis* nr 1 (1998).

16. Paul Lafargue, *Rätten till lättja* (2017 [1883]); André Gorz, *Farväl till proletariatet. Bortom socialismen* (1982 [1980]) och *Vägen till paradiset. Bortom arbetssambället* (1984 [1983]).

17. Axel Honneth, »Work and Instrumental Action« [1982], i *The Fragmented World of the Social. Essays in Social and Political Philosophy* (1995) och »Labour and Recognition. A Redefinition«, i *The I in We. Studies in the Theory of Recognition* (2012 [2010]).

18. Axel Honneth, *Der arbeitende Souverän. Eine normative Theorie der Arbeit* (2023), i engelsk översättning som *The Working Sovereign. Labour and Democratic Citizenship* (2024).

19. Michael Walzer, *Pluralism och jämlikhet. En teori om rättvis fördelning* (1993 [1983]), kapitel 6.

20. För en diskussion om USA, se exempelvis Arlie Russell Hochschild, *Strangers in Their Own Land. Anger and Mourning on the American Right* (2016); Michèle Lamont, »Till frågan om erkännandeklyftor: Hur bryta stigmatiseringen och minska ojämlikheten?«, i *Fronesis* nr 74–75 (2022). För en diskussion om Sverige, se Johanna Lindell och Lisa Pelling, *Det svenska missnöjet* (2021).

21. Michael J. Sandel, *The Tyranny of Merit. What's Become of the Common Good?* (2020); Erzsébet Bukodi och John H. Goldthorpe, *Meritocracy and Populism – Is There a Connection?* (2022); Petter Larsson, *Riggat. Hur tron på meritokratin minskar chansen till en klassresa* (2023).

22. För en behandling av den politiska filosofins diskussioner om rättvisa sedan Rawls, och för frågan om i vilken utsträckning dessa har berört eller kan tillämpas på arbetsplatser, se Simon Birnbaum, »Är jämlika arbetsplatser ett relevant rättvisemål?«, i Kristina Boréus, Anders Neergaard och Lena Sohl (red.), *Ojämlika arbetsplatser. Hierarkier, diskriminering och strategier för jämlikhet* (2021).

23. Elizabeth S. Anderson, *Private Government. How Employers Rule Our Lives (and Why We Don't Talk About It)* (2017); *Hijacked. How Neoliberalism*

Turned the Work Ethic Against Workers and How Workers Can Take It Back (2023). Se även Andersons »The Struggle for Meaningful Work«, i *Dissent* volym 70, nr 3 (2023).

24. Luc Boltanski och Laurent Thévenot, *On Justification: Economies of Worth* (2006 [1991]).